

Over torentjes en zo

FRANS DOPERÉ & MICHEL PEETERS

Wie onder u heeft er nog

nooit een burcht bezocht?

Het zullen er niet veel zijn.

Blikvanger bij uitstek is dan

natuurlijk dat gedeelte,

waar de 'ridders' woonden,

de donjon.

Maar wat is dat nu eigenlijk, zo'n donjon? Bij OKV verscheen er zopas een boekje, waarin u dat allemaal uit de doeken wordt gedaan. Misschien een tip voor een verbouwing?

Wat is een donjon?

Het woord "donjon" wordt door castellogen gebruikt voor de als toren uitgebouwde woning van de middeleeuwse adel. Hij was het belangrijkste gebouw op een leengoed en als dusdanig de materiële exponent bij uitstek van de feodaliteit. Een donjon kon dus ook in min of meerdere mate militaire karakteristieken vertonen, doch in andere gevallen was zijn rol louter symbolisch. Belangrijk is ook dat deze torenvormige woning onafhankelijk van gelijk welk ander gebouw op de burchtsite kon gebruikt worden. Dat betekent dus ook dat de verschillende verdiepingen via de donjontrap konden bereikt worden en dus niet via één of ander aanpalend gebouw.

Bouw eens een donjon!

In de meeste gevallen bouwde een leenman niet onmiddellijk een stenen donjon op het pas verworven terrein. Aangezien een donjon vaak zo duidelijk de financiële draagkracht van zijn opdrachtgevers weergeeft kan men begrijpen dat de kersverse leenman niet altijd onmiddellijk over de nodige financiële middelen beschikte om aan de bouw van een stenen donjon, laat staan een grotere burcht te beginnen. Vaak zal hij, en soms ook nog zijn onmiddellijke nazaten, enkele decennia lang een hoeve uitbaten.

De Maagdentoren, Zichem © Oswald Pauwels

Niettegenstaande de donjon op de meeste kasteelsites waarschijnlijk het belangrijkste bewoonbare gebouw was, toch vinden we in burchtcomplexen nog een aantal andere gebouwen terug met uiteenlopende functies. Afhankelijk van de grootte van de burcht en van het belang van de kasteelheer vindt men er de grote zaal, de kapel, een aparte woning voor de kastelein, kazernes, stallingen, een gevangenis en een hoevecomplex.

De ontvangstkamer bevindt zich meestal op de eerste verdieping, dus onmiddellijk boven de kelder. Het is geen ruimte waar grote recepties werden gehouden, maar door de aanwezigheid van de hoofdingang op die hoogte was het meestal de ruimte waar eventuele bezoekers werden ontvangen. Die deur was aan de buitenzijde bereikbaar via een houten trap. Zij was de meest kwetsbare plek van de donjon. Zij kon dan ook aan de binnenzijde met één of twee houten schuifbalken worden geblokkeerd.

Binnen langs het vulluik

De kelder was in de meeste gevallen een opslagplaats. De waterput komt er echter zelden in voor. De kelder vervulde echter duidelijk ook de functie van sokkelverdieping voor de bewoonbare niveaus. Daardoor bevindt de hoofdingang van de donjon zich meestal op de eerste verdieping, soms zelfs op de tweede. In vele gevallen bestaat de enige toegang uit een vulluik. De verlichting is er zeer beperkt: meestal één lichtspriet, kleine rechthoekige vensters, soms ook een schietgat voor vuurwapens.

Je kan er wonen want er is een latrine

Op het residentieel niveau speelde zich het dagelijks leven af van de kasteelheer. Men vindt er dan ook altijd een schouw, voldoende verlichting, vaak ook muurkasten en nissen. Het element, dat, naast de schouw, toelaat om dit vertrek het gemakkelijkst te lokaliseren, is de aanwezigheid van de latrine, zodanig zelfs dat in woontorens met slechts één latrine ze altijd te vinden is op dit niveau. De vensters zijn er eventalrijk en even groot als op het ontvangsniveau.

Amay, donjon © Oswald Pauwels

De grote toren in het kasteel van Vêves: donjon
© Oswald Pauwels

Er zijn geen concrete elementen om de slaapkamervan een donjon te identificeren. Meestal zijn het negatieve getuigen die toelaten deze verdieping van de andere te onderscheiden. De zoldering ligt duidelijk lager dan op het residentieel niveau. Andere vrij algemeen voorkomende kenmerken zijn de kleinere vensters, het ontbreken van een schouw, van de zitbankjes in de vensternissen, zelfs van de latrine, de muurkasten en de nissen.

Donjon te Izier © Oswald Pauwels

De burcht van Horst te Sint-Pieters-Rode
© Oswald Pauwels

Eén of meer kamers per verdieping?

In de meeste donjons in onze gewesten vindt men slechts één kamer per verdieping. In meerdere Franse en Engelse donjons scheiden muren echter verschillende vertrekken van elkaar. Dergelijke woontorens bestaan bij ons niet. Wel kan men bij sommige grote donjons argumenten vinden om aan te nemen dat ook daar de ruimte oorspronkelijk door houten wanden was onderverdeeld in kleinere vertrekken. Meestal wijst de aanwezigheid van meerdere schouwen op een zelfde verdieping daarop. Als de vensters bovendien zo zijn opgesteld dat elk kleiner vertrek voldoende licht kon ontvangen, dan wordt de onderverdeling van de ruimte wel zeer waarschijnlijk.

Huizen in torens

De Zichemse Maagdentoren
en andere donjons

AUTEURS: Frans Doperé, Kjell Corens en Eduard Van Ermpen
VORMGEVING: Geert Verstaen

Formaat: 28 x 16 cm
60 bladzijden, 62 afbeeldingen in 2 kleuren
Uitgave: Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen
ISBN 90-76099-48-0

Prijs: € 8,00 (verzendingkosten gratis)

Bestellen kan door het vereiste bedrag te storten
op rekeningnummer 448-0007361-87
van OKV in Antwerpen,
met vermelding 'donjons'.

Vanuit Nederland

Prijs: € 8,60 (gereduceerd verzendingstarief)

Nederlandse abonnees opgelet, veroorzaak geen
onnodige bankkosten. Gelieve uitsluitend te
storten op gironummer 135.20 van Openbaar
Kunstbezit in Vlaanderen, Antwerpen.

De donjon, ook een architecturaal symbool?

De donjon was in de eerste plaats de woning van de plaatselijke machthebber; afhankelijk van het geval kon hij ook in min of meerdere mate zijn uitgerust met militaire elementen. Een "woning" uitbouwen in de hoogte kan twee redenen gehad hebben: een militaire, omdat de verdediging van de burchtsite veel gemakkelijker kon gecontroleerd worden; een symbolische, omdat de opdrachtgever op die manier zijn politieke en financiële macht kon uiten. Het contrast tussen deze hoge stenen toren en de kleine vakwerkhuisjes zal zeker niet ontgaan zijn aan de middeleeuwse dorpsbewoners. Dit uitstallen van macht was bovendien niet alleen van buiten te zien; ook de ontvangstruimte was vaak opgesmukt met een kruisribgewelf, beeldhouwwerk en muurschilderingen, die de kwaliteit van het gebouw letterlijk extra in de verf zetten.

Is een donjon vandaag nog bewoonbaar?

Ook vandaag zijn nog heel wat donjons bewoond. Wel moet rekening gehouden worden met het feit dat de burchten of kastelen rond of tegen een donjon gebouwd, met de tijd mee geëvolueerd zijn. De toegang tot de donjonverdiepingen gebeurt dan vaak niet meer uitsluitend via de oorspronkelijke trap, maar vanuit de aanpalende vleugels van het recentere kasteel. De donjonkamer is dus vaak nog slechts een bijkomende kamer in een reeks recenter gebouwde kasteelkamers. Ook een aantal donjons die vandaag alleen staan, zijn nog steeds opnieuw bewoond. Hedendaagse architecten proberen op diverse manieren om een donjon een nieuw leven te geven, ofwel met totaal respect voor de authenticiteit van de middeleeuwse elementen ofwel door een totale wijziging van de inwendige organisatie en circulatie, waarbij de middeleeuwse elementen vaak worden gereduceerd tot decoratieve achtergrond voor de nieuwe structuur.

nieuw adres!

Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen
heeft een **nieuw adres!**

Hofstraat 15, 2000 Antwerpen

tel: 03 / 224 15 30
fax: 03 / 224 15 31
email: info@okv.be
website: www.tento.be